

СТАЎЛЕННЕ ДА РАЗУМОВЫХ ЗДОЛЬНАСЦЯЎ У ГУМАРЫ БЕЛАРУСАЎ, РУСКІХ, УКРАЇНЦАЎ, ПАЛЯКАЎ І ЛІТОЎЦАЎ

А. А. Жвалеўская

У адрозненні ад іншых фальклорных жанраў, якія засяроджваюцца ў большай ступені на ідэалізацыі дурных персанажаў (дастаткова ўзгадаць хаця б архетыповага Івана-дурня, які заўсёды выходзіць пераможцам з любых жыццёвых сітуацый), гумарыстычныя творы даволі актыўна асуджаюць чалавечую дурасць. Персанажы нярэдка трапляюць праз яе ў камічнае становішча. Прыкладам гэтага можна лічыць украінскія гумарыстычныя апавяданні «Разумныя людзі», «Іван і Грыц», «Дурны Іван і Хведзька» і інш. У іх недастатковы розум людзей мае наступствам не толькі гумарыстычны эфект, але нярэдка і шкоду для саміх персанажаў. Больш за тое, шкода можа быць прынесена не толькі самому неразумнаму персанажу, але і тым, хто працуе разам з імі альбо, яшчэ горш, вымушаны на яго пакласціся. Напрыклад, старая адмаўляецца прадаць курыцу за пятнаццаць злотых, бо яе гаспадар наказаў ёй прадаць яе за шэсць [3, с. 188]. Вельмі часта дурасць праяўляецца праз няздольнасць запомніць нават самыя элементарныя рэчы альбо выканаць самыя простыя заданні. Такія адметнасці асабліва характэрныя для ўкраінскіх гумарыстычных твораў пра дураць. Таксама ў іх часцяком мае месца іронія з таго факту, што дурныя людзі ўспрымаюць усё занадта буквальна і не здольныя крытычна ацэньваць сітуацыю, робячы з яе высновы. Праз такое стаўленне да глупства вымалёўваецца паважнае стаўленне да крытычнага мыслення і яго носьбітаў.

Часта дурасць сама па сабе стварае камічны эфект, у выпадках, калі мае месца так званы сітуацыйны гумар. Прыклад гэтага можна ўбачыць ва ўкраінскім анекдоте «Бяда з вайною» і інш. У асобных выпадках чалавек можа нават не рабіць нічога асаблівага, і ў той жа час яго дурасць будзе правакаваць вышэйадзначаныя наступствы. Такі від здзеку з не вельмі разумных людзей вельмі пашыраны ў рускіх гумарыстычных творах. У літоўскіх гумарыстычных творах дурны чалавек таксама далёка не заўсёды праяўляецца ў пэўных сітуацыях, і тым не менш сама наяўнасць гэтага недахопа стварае падставу для смеху.

У той жа час бываюць выпадкі, калі дурныя ўчынкі робяцца вынікам не глупства як такога, а банальнага неразумення. Прыкладам можна лічыць жарт пра старую, што падымалася на другі паверх свайго дома па вадасцёкавай трубе, бо доктар сказаў ёй пра шкоду хаджэння па лесвіцы [7, с. 52].

Яшчэ адной падставай для жартаў такога кшталту ва ўкраінскім і часам літоўскім фальклоры з'яўляецца легкавернасць. Прычым

праяўляцца яна можа як у дачыненні да больш высокапастаўленых асоб, так і да людзей аднаго з легкаверным героям сацыяльнага статусу. Прыкладам першага можна лічыць гістарычныя анекдоты і жарты, заснаваныя на наўнай веры казакоў ў тое, што Пацёмкін з'яўляецца іх «прыяцелям» [1, с. 411]. У другой сітуацыі ашуканец часта бывае падарожнікам, які спекулюе на даверлівасці людзей, з якімі яму даводзіцца сутыкацца. У любым выпадку легкавернасць спрычыняецца да камічнага ўспрыняцця тых людзей, якія яе дэманструюць, якімі бы высакароднымі не былі пры гэтым іх думкі і ўчынкі.

Наяўнасць вялікай колькасці дурных і вартых смеху людзей добра рэзюмуецца ў апавяданні «Дурні». Галоўны герой, ходзячы па свеце і шукаючы больш дурных людзей, чым члены яго сям'і, сустракае на сваім шляху столькі глупстваў, што ў выніку «бачыць ён, што дурных паўсюль багата на свеце, вярнуўся дадому і гаспадарыў сабе шчасліва» [4, с. 160]. Гэткім чынам сцверджваецца не толькі наяўнасць вялікай колькасці дурных людзей на свеце, але і здольнасць разумных ставіцца да іх з гумарам і жыць на тым жа свеце шчасліва.

Часам бывае і такое, што не вельмі разумныя людзі, самі таго не жадаючы, у гэтым прызнаюцца. Так на пытанне сына пра тое, хто такі ідыёт, бацька з анекдота «Растлумачыў» адказвае: «Такі ж дакладна чалавек, як і мы з табою» [4, с. 185]. Не менш камічна, аднак, выглядае сітуацыя, калі дурасць чалавека разумеюць усе, акрамя яго самога. Прыклад гэтаму можна заўважыць у рускім жарце пра баксёра, які не разумее, што анекдот пра дурасць іншага спартсмена вельмі добра пасуе да яго самога.

У іншых выпадках, асабліва характэрных для польскіх (а часам і для рускіх) гумарыстычных твораў, дурасць не проста адлюстроўваецца, а называецца наўпрост. Пры гэтым важна адзначыць, што чалавек, да якога скіраваны такі зварот, можа мець значна большы ўплыў ці сацыяльны статус, чым той, які гэты зварот адрасуе. Прыкладаў такой сітуацыі даволі шмат: гэта і абвінавачванне ў дурасці сцэнарыстам рэжысёра, і трапная заўвага беднага старога пра адсутнасць розуму ў трох маладых хлопцаў, і здзек з дурнога пана з боку простага дзяўчыны. Такім чынам падкрэсліваецца, што розум – гэта не заўсёды прыналежнасць дамінуючага ў грамадстве пласта грамадства ці пэўнага чалавека. Хоць гэта ідэя часам прасочваецца і ў іншых фальклорных жанрах, але ў народным гумары яна паўстае найбольш відавочна ў сувязі з тым, што здзек выкрывае ўсю недарэчнасць недастаткова разумных людзей.

У некаторых гумарыстычных творах дурасць з'яўляецца спадарожнікам фізічнай сілы. Напрыклад, ва ўкраінскім анекдодзе «Трэба мати тут і тут» студэнт сваімі дасціпнымі паводзінамі паказвае

свайму спадарожніку, што трэба мець не толькі фізічную моц, але і розум, каб без праблем вандраваць у цягніку [4, с. 275].

Звязаным з гэтым можа быць успрыняцце дурасці як неад'емнай рысы пэўных сацыяльных ці прафесіянальных груп. Часцей за ўсё ў якасці такіх груп у народаў разгледжанага рэгіёна выступаюць вайскоўцы і іншыя прадстаўнікі сілавых структур. Яны могуць не ведаць нават самых відавочных рэчаў, паводзіць сябе не самым разумным чынам і г.д. Тлумачыцца гэта часцяком самім тым фактам, што яны належаць да вышэйузгаданых прафесій.

Але ў той жа час варта адзначыць, што дурасць не заўсёды праяўляецца ў людзей, якія, здавалася б, павінны яе мець. Добрым прыкладам з'яўляецца рускі анекдот пра Вовачку (вядомага героя, учынкі якога амаль заўсёды выклікаюць смех менавіта з-за іх недарэчнасці, неадпаведнасці нормам, а часам і неразумнасці самога персанажа). У дадзеным гумарыстычным творы яго бацькі страчваюць прытомнасць не з-за дурасці, а менавіта з-за розуму свайго сына, які атрымаў добрую адзнаку [2, с. 9]. Падобныя прыклады можна ўбачыць таксама і ў літоўскім гумары на гэты конт. Такім чынам, робіцца акцэнт на тое, што дурасць часцяком бывае сітуацыйнай, а не неад'емнай рысай характару таго ці іншага чалавека. Вышэйапісаныя анекдоты, адпаведна, здзекуюцца і з празмернага ўплыву стэрэатыпаў на некаторых людзей.

Нярэдкім бывае і супрацьпастаўленне розума дурасці. У такім выпадку дурны чалавек звычайна стварае сабе (а часам і іншым) праблемы, а разумны паварочвае ўсё так, што справы пачынаюць выглядаць камічна. Яскравы прыклад гэтага можна ўбачыць ва ўкраінскім аповяданні «Тры браты», дзе разумны брат выпраўляе і робіць смешнымі памылкі дурнога.

Але ў той жа час, далёка не заўсёды розум з'яўляецца антыподам дурасці. Наадварот, залішні розум можа нават прыроўнівацца да недахопу разумовых здольнасцяў. Напрыклад, у польскім афарызме залішне разумны чалавек параўноўваецца з надзьмутаю бурбалкай, якая, «выбітна плавае па сажалцы глупства» [6, с. 12]. У дадзеным афарызме можна заўважыць не толькі вышэйадзначаную тэндэнцыю да прыпадабнення залішняга розуму да дурасці, але і ўвогуле даволі характэрны для польскага гумару здэк з фанабэрлівасці. Часам бывае і такое, што празмерна разумны і адукаваны чалавек робіцца аб'ектам здэку з-за таго, што ён ці яна не заўважае звычайных рэчаў. Прыкладам з'яўляецца анекот пра чалавека, які, прысвячаючы шмат часу знаёмству з класічнай літаратурай, не меў магчымасці «пазнаёміцца» з палюбоўнікам сваёй жонкі [5, с. 16].

Такім чынам можна ўбачыць, што адлюстраванне дурасці ў гумарыстычных творах беларусаў, рускіх, украінцаў, палякаў і літоўцаў з'яўляецца адначасова крытычным і рэалістычным. Шматбаковасць высмейвання гэтай заганы дае падставу казаць пра распаўсюджанасць жартаў на гэты конт, што, у сваю чаргу, падкрэслівае важнасць розуму і здаровага сэнсу для жыхароў дадзенага рэгіёна.

Літаратура

1. *Кирчів Р. Ф.* Двадцятая століття в україньскому фольклорі. Львів, 2010. (ІН НАН Украіны).
2. Новый Крокодил: журнал сатиры и юмора. Москва, 2002-2004. №1. (Издательский дом «Крокодил»).
3. Польский юмор: [Сборник. Переводы]. М. – Л, 1963. (Искусство).
4. Україньська народна сатира і гумор / [Упорядкування та вступ. стаття "Гостра зброя народу", с. 3–18, Г. А. Нудьги]. Львів, 1957. (Кн.-журн. вид.).
5. Чаян: Дайджест. Казань, 1992. (Татар. газ.-журн. изд-во).
6. Encyklopedyja humoru: zawierająca najcenniejsze utwory humoru ludzkiego / redakcja i nakład M. Wałuwskiego. T. 1: A–I. T. 2 : J–M, [1890]. T. 1.
7. Roj żartów: dwumiesięcznik / Oficyna literatów "Rój". Warszawa, 1993. №2. (Oficyna literatów "Rój").

ДАКУМЕНТЫ ФОНДА «ПРОВИНЦИАЛ БЕЛОРУССКОЙ ПРОВИНЦИИ БАЗИЛИАНСКОГО ОРДЕНА» У НАЦЫЯНАЛЬНЫМ ГІСТАРЫЧНЫМ АРХІВЕ БЕЛАРУСІ

Ю. С. Зенчанка

У складзе Гістырычнага архіва есць некалькі фондаў, матэр'ялы якіх тычуцца Базыльянскага ордэна і асабліва трэба адзначыць фонд 3421, храналагічныя межы якога складаюць 1748–1838 гг. Усяго у фондзе захоўваецца 326 спраў.

Беларуская правінцыя Базыльянскага ордэна пад тытулам Св. Мікалая была заснавана ў 1780 г. рашэннем паседжання капітулы ордэна ў Тараканскім манастыры. У яе склад ўваходзілі базыльянскія манастыры на тэрыторыях, якія адышлі да Расійскай імперыі пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. Па стану на 1801 г. яна складалася з 14 манастыроў, у якіх знаходзілася 104 манахі. Цэнтр правінцыі знаходзіўся ў манастыры, настаяцель якога на тры гады выбіраўся правінцыялам, пры ім знаходзіўся і архіў правінцыі.

Усе віды дакументаў фонда, у залежнасці ад месца складання, можна падзяліць на знешнія і ўнутраныя. Да першай групы адносяцца ўсе дакументы, якія былі створаны знешнімі ведамствамі, такія, як указы Сената і Рымска-каталіцкай духоўнай калегіі. Да ўнутраных дакументаў